

Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю запровадження державної служби, "Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку" НАДУ, 18 листопада 2008 р. – К.: НАДУ, 2008. – С. 135 – 137.

Недашківська Тетяна Євгенівна,

НАДУ при Президентові України, докторант кафедри інформаційної політики, канд. філол. наук, доцент

**Морально-етичне поняття *відповідальність*
у професійній концептосистемі державних службовців**

Тел. 8-067-424-24-82

Існує чимало доказів на користь судження про те, що одночасно зі свідомістю та діяльністю людей зростає й управління. Адже становлення та розвиток свідомості та діяльності пов'язані зі взаємодією, обміном думками й досвідом, організацією колективних зусиль для досягнення значущих для всіх цілей. Очевидно, що це не управління у сучасному розумінні, але традиції, звичаї, вірування, релігії та інші регулятори містили у собі управлінські елементи. Управління починається тоді, коли у яких-небудь взаємозв'язках, відношеннях, явищах та процесах наявне свідомісне начало, інтерес і знання, цілі та воля, енергія та дії людей [1, с. 44]. Паралельно з цим розвивається процес формування морально-етичних засад, на основі яких має здійснюватися управлінська діяльність.

Складний взаємозв'язок політичних, економічних, соціальних процесів у державі та суспільстві формує запит на управлінців нової генерації. Тепер державному службовцеві мало бути "штатною одиницею" певної організації чи закладу, він має задовольняти різноманітні потреби споживачів управлінських послуг, суспільство чекає від нього компетентного вирішення проблем, питань та запитів громадян. Стрімко збільшується інваріантність алгоритмів діяльності органів державного управління, а це обумовлює персональну відповідальність державних службовців за результати прийнятих рішень. Очевидно, що крім прямих управлінських рішень з різноманітних питань, від працівників усе частіше очікують власне адміністрування, тобто, з одного боку, регламентації та корекції своєї діяльності (адміністративні регламенти, корпоративні кодекси

і т.д.), а з другого – оптимізації діяльності всіх суб'єктів державних органів у соціально-економічному житті держави, включаючи законодавчу, організаційно-регламентуючу та іншу [2, с. 6]. На відміну від управлінської діяльності, наслідком якої є прямі управлінські рішення, адміністрування передбачає створення таких умов, щоб можна було досягти балансу між потребами економіки та соціальними потребами суспільства, результатом чого має бути соціальна відповідальність (не випадково утворився афоризм “бізнес має бути соціально відповідальним”). Державні службовці поступово перетворюються з суб'єктів управління на суб'єкти адміністрування. Можна стверджувати, що адміністрування – це нова сучасна форма реалізації професійної компетентності державного службовця.

Компетентність державного службовця як ознака високого рівня професіоналізму потребує різностороннього дослідження і з теоретико-методологічного погляду, і з точки зору практичних проблем, пов'язаних з її формуванням, розвитком та удосконаленням. Ефективність такої роботи значною мірою детермінована тим, наскільки адекватно сприймаються, усвідомлюються й розуміються фахівцями терміни та поняття з галузі державного управління, адже набуття професійності починається з пізнавальної діяльності людини, у свідомості якої через концептуалізацію первинних уявлень про спеціальність, систематичне оволодіння знаннями, уміннями, навичками розвивається та удосконалюється професійний рівень, змінюється уявлення про особистість професіонала.

Концепт – це термін для позначення інформаційної структури свідомості, різносубстратної, певним чином організованої одиниці пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [3, с. 256]. Підґрунтям цієї дефініції стало тлумачення концепту, відповідно до якого під концептом розуміють термін для пояснення одиниць ментальних і психологічних ресурсів свідомості людини й тієї інформаційної структури, що відображає її знання і досвід. Ядром концепту є поняття, що позначається певною номінативною одиницею. Концепти зароджуються у пізнавальній

діяльності, відображають й узагальнюють досвід людини й сприйняту її свідомістю дійсність, підводячи інформацію під певні вироблені суспільством категорії та класи. Засобом доступу до концептуального знання є слово, яке здатне представляти різні концепти, тому мова є досить компактним засобом концептуалізації. Концептуалізація – один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності й їхні ознаки. Результатом концептуалізації є формування концептуальної системи, складниками якої є концепти. Концептуальна система – система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини.

Дієва державна служба повинна триматися на міцному духовно-моральному фундаменті, адже несприятлива атмосфера в органах влади, недостатній рівень культури та моралі чиновника можуть дискредитувати найкращі наміри. Тому для професійної концептосистеми державного службовця особливо значущими стають морально-етичні концепти, серед яких виділяється поняття "відповідальність". Це поняття є одним з центральних у суб'єктно-об'єктних та суб'єктно-суб'єктних відношеннях в управлінні. Відповідальності від державних службовців вимагають і громадяни, які прагнуть отримати якісні послуги, і колеги (керівники від підлеглих, підлеглі від керівників), для яких важливим є якісне виконання роботи.

Концепт *відповідальність* був включений до списку стимулів для проведення вільного асоціативного експерименту, учасниками якого стали державні службовці різних рангів з усіх регіонів України. Опрацювання результатів дослідження дозволило визначити асоціативне поле та асоціативне значення концепту, яке відрізняється від лексичного значення слова.

У словниковій дефініції *відповідальність* визначається як "1) Покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова. 2) Серйозність, важливість справи, моменту тощо" [4]. Для прикладу словник наводить словосполучення, які

ілюструють можливості вживання слова у різних професійних сферах: адміністративна відповідальність, відповідальність платника податків, економічна відповідальність, кримінальна відповідальність, субсидіарна відповідальність, цивільна відповідальність, юридична відповідальність. Ключовими поняттями лексичного значення є 'обов'язок відповідати' та 'серйозність, важливість справи'.

Асоціативне поле утворюється реакціями різних семантичних сфер. Понад 14% опитаних не виявили вербальної асоціації, частотність реакцій на стимули низька (не перевищує 8 повторів у 350 інформантів), що не дозволяє говорити про сформованість ядра поля.

Найчастотнішою є реакція 'обов'язок', вона утворює центр асоціативного поля, до якого прагне близька за значенням реакція 'зобов'язання'. Чітко сформовані семантичні сфери денотативного фрагмента: "суб'єкт / об'єкт діяльності" (асоціати 'за людину', 'кожного', 'всіх перед законом', 'за свої дії та вчинки', 'сім'я', 'прийняття рішень', 'перед державою', 'посадовець' тощо), "якісні характеристики поняття" (асоціати 'порядок', 'впевненість', 'особиста', 'загальна', 'сувора', 'обмежена', 'професійна', 'юридична' тощо), "діяльність" (асоціати 'робота', 'посада', 'вчинок' тощо), "духовність" (асоціати 'довіра', 'сумління', 'совість', 'вірність', 'довіра', 'чесність' тощо). Значна кількість (бл. 20%) реакцій залишаються поза межами певних семантичних сфер – 'харизма', 'покарання', 'послідовність', 'безпека', 'різні думки', 'виховання, право', 'стеження' та ін. Конотаційний фрагмент значення вузький, з протилежними емоційними оцінками – 'обов'язкова', 'висока', 'дуже висока', 'немає'.

Доводиться констатувати, що асоціативне значення концепту *відповідальність* чітко не сформоване. Потенційно ядро значення може зорганізуватися реакціями 'обов'язок' та 'зобов'язання', тобто наближується до змісту лексичного значення слова. Це свідчить про розмитість поняття в уявленні інформантів, і хоча серед реакцій є такі, які віддзеркалюють професійний фрагмент концептосистеми, немає достатніх аргументів, щоб доказово стверджувати, що державні службовці адекватно усвідомлюють поняття як один з визначальних принципів професійної діяльності.

На відміну від суб'єктів управління, користувачі їх послуг (опитані працівники сфер культури та освіти, студенти вищих навчальних закладів) прямо пов'язують відповідальність саме з професійною сферою. Ядерними, які формують асоціативне значення, стали найчастотніші реакції 'за роботу', 'за навчання' та 'обов'язок' (представлені у порядку зменшення частотності). Наявність спільного елемента 'обов'язок' демонструє подібність сприйняття, зумовленого лексичним значенням слова, тобто власне можливостями мови, а не особливостями професійної сфери.

В основі морально-етичних понять лежать абстрактні символи, усвідомлення яких зазвичай ускладнюється відсутністю образу, який міг би сприйматися органами чуття і на цьому ґрунті виразно окреслюватися у свідомості людей. Тому концепт *відповідальність* по-різному сприймається не лише окремими носіями мови, а й представниками різних професійних сфер. Державні службовці як суб'єкти адміністрування та громадяни як споживачі послуг по-різному розуміють поняття "відповідальність", тому можуть виникати непорозуміння у їх стосунках. Необхідне не лише чітке термінологічне витлумачення поняття "відповідальність", робота над його засвоєнням фахівцями, а й адекватне представлення концепту в системі професійної компетентності державного службовця.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Г.В. Управление – фактор развития (Размышления об управленческой деятельности) [Текст]: монография/ Г.В. Атаманчук. – М.: Экономика, 2002. – 567 с.
2. Акмеологическая оценка профессиональной деятельности государственных служащих [Текст]: (учеб. пособие). Изд. второе, перераб. и доп./ Деркач А.А., Жук И.А. и др. /под. общ. ред. А.А. Деркача; Российская академия государственной службы. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 166 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [Текст]: монографія /О. Селіванова; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв та ін./ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.